

— *Махмудов, Х.*, Казахско-русский словарь. Алма-Ата, Учпедгиз, 1951.

— *Поливанов, Е. Д.*, Узбекская диалектология и узбекский литературный язык. Ташкент, 1932.

— *Поппе, Н. Н.*, Монгольский словарь Мукаддимат ал-адаб. I—II. М.—Л., 1938; III, 1939. 566 l. —

— *Шабуров, А. Е.*, Учебник грамматики и правописания ойротского языка. 1—2. Новосибирск, 1938.

A bibliográfia 1822 sz. alatt említett adata törlendő, mivel ott nem a török ойрот, hanem a mongol ойрат nyelvről van szó.

Valószínű, hogy a szovjet turkológusok még néhány más adattal is gyarapítani tudnák a „Sovietico-Turcica” anyagát. De még így is azt hiszem, hogy a bibliográfia 99 százalékosan kimerítette szűkített kereteit. Ez pedig — különösen ha figyelembe vesszük a gátló körülményeket s a munkának évekig való stagnálását — nagyon szép eredmény. Így a könyvért, az általában nem szívesen vállalt bibliográfiai munkáért a turkológusok részéről köszönet illeti mind a kezdeményező és lektoráló Németh Gyula akadémikust, mind a szerkesztő és kivitelező Hazai György kandidátust és munkatársait, mind pedig a Bibliotheca Orientalis szerkesztőjét, Ligeti Lajos akadémikust.

Rásonyi László

SZILÁGYI JÁNOS: A MAGYAR MUNKÁSKÖNYVTÁRAK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT (1920—1944). Bp. 1961. Akadémiai Kiadó 112 l.

A Kiadói Főigazgatóság és az Akadémiai Kiadó — Borsá Gedeon és Köves Béla szerkesztésében — új kiadványsorozatot indított el „A magyar könyv” összefoglaló címmel. Fontosnak, hasznosnak ígérkezik ez az újabb vállalkozás, mert szocialista művelődésügyünk egyre sürgetőbb követeli a könyv útjának, társadalmi hatásának és történetének alapos vizsgálatát, ismeretét is. Enélkül mind minőségben, mind számszerűségben nagy fejlődést elért könyvkiadásunk, könyvkereskedelmünk, könyvnyomtatásunk és nem utolsósorban hatalmas könyvtárhálózatunk helyes irányú, tudományosan megalapozott fejlesztése elképzelhetetlen.

Bizonyára éppen a téma fontosságára való tekintettel jelent meg elsőként a munkásosztály könyvtárai történetének egy adott szakaszáról szóló mű. (Tudomásunk van arról, hogy már több kézirat is elkészült a sorozathoz.) A szerző a két világháború közötti időszak meglehetősen sokféle könyvtári törekvésének néhány — a munkásmozgalom kulturális hagyományai szempontjából elsődlegesen fontos és tanulságos — területével foglalkozik: nevezetesen a könyv és könyvtár szerepével a munkásosztály politikai és kulturális nevelésében; a második részben az olyan állami, városi, üzemi, valamint társadalmi és vallási szervezetek könyvtáraival, amelyeket munkások és a munkás életformához közelálló „kisemberek” is látogattak. A harmadik részben tárgyalja az illegális Kommunista Párt könyvtárpolitikáját, a legális Szociáldemokrata Párt, a szakszervezetek és egyéb baloldali munkás egyesületek könyvtárainak helyzetét. A felsorolásból is kitűnik, hogy Szilágyi János meglehetősen nagy feladatra vállalkozott, s annak ellenére, hogy az ilyen összefoglaló jellegű tanulmányhoz szükséges részmunkák, sőt néhány kérdésben a politikai tisztázás is hiányzik még, viszonylag jól oldotta meg a feladatát és hasznos munkát végzett. Különösen értékesek a kötet végén publikált jegy-

zetek, amelyek arra mutatnak, hogy a szerző igen nagy ismeretanyag birtokában dolgozott.

A korszak könyvtárügyének előzményeiről a szerző mindössze néhány általános, de helytálló megállapítást tesz. A már részletesebb első fejezet a következő két részhez szükséges alapvetést fogalmazza meg. Főbb, jellemző vonásait ismerteti az ellenforradalmi korszak népellenes politikájának, a magyar fasiszmus előretörésének, és szembeállítja ezzel a magyar munkásosztály ideológiai harcát. A könyvtári munka eredményeinek, hibáinak, nem egyszer kudarcainak is elfogadható magyarázata csak az adott korszak gazdasági és politikai helyzetének felvázolása után érthető meg. Ezért helyes, hogy elemzi a munkásosztály anyagi és kulturális helyzetét: ebből vezeti le, milyen lehetőségek adódhattak a kultúrálódásra, ezen belül főleg az olvasásra. Világosan kitűnik ebből a fejezetből, hogy az uralkodó osztálynak a „nép felemeléséről” hangoztatott jelszavai csak frázisok voltak, és mögöttük gyökerében reakciós, népellenes művelődéspolitika húzódott meg. Az állam anyagilag sem volt hajlandó áldozni: még saját „keresztényi” vagy fasiszta művelődéspolitikai céljait megvalósításához szükséges összegeket is a különböző szervezetekre, s ha erre mód nyílt, a népre hárították.

A könyv második része igazolja azt az ismert tényt, hogy egy ország könyvtárpolitikájában pontosan tükröződik nemcsak az adott ország általános műveltségi állapota, hanem az uralkodó osztály ideológiája, művelődéspolitikai célkitűzése is. Az ellenforradalmi korszak uralkodó osztálya és az egyéb, a rendszert támogató társadalmi, vallásos egyesültek számszerint is szegényes állományú könyvtárainak könyvanyaga csak elvétve tartalmazott egy-két haladó, maradandó értékű művet. Túlnyomó többségükben vallásos, sovíniszta, szovjetellenes, fasiszta írók kaptak helyet, s mellettük a bestseller és a ponyva irodalom „színe-java”. Mint azt Szilágyi könyve bizonyítja; még a haladó polgári irodalmat is szigorúan megválogatták. A klasszikus és élő legnagyobb magyar íróink sem jártak jobban. Annál nagyobb megbecsülést kapott Harsányi Zsolt, Erdős Renée vagy éppen Tormay Cecile és a hozzájuk hasonlók. Érdekes része a fejezetnek, ahogy Szilágyi statisztikai adatokkal bizonyítja: ezekben a könyvtárakban olvasó munkások számarányuknál jóval nagyobb mértékben kölcsönözték a meglévő néhány értékesebb művet (Balzac, Zola stb.). Ugyanakkor például a Fővárosi Könyvtárak fiókjában egy statisztika szerint Csathó Kálmán műveinek 229 kölcsönzője közül mindössze 17, vagy Harsányi Zsolt műveinek 71 kölcsönzője közül 2 volt munkás. (Itt fontos lett volna arról is szólni, miért nem látogatták nagyobb számban a munkások ezeket a könyvtárakat.) A tőkés által fenntartott üzemi könyvtárak — ha lehet — még rosszabbak voltak. Állományukban meglehetősen nagyszámú ponyvát és fasiszta könyvet is tartottak; a marxista vagy baloldali szemléletű írók műveit pedig egyáltalán nem tűrték meg ezekben a könyvtárakban. A vallásos szervezetek könyvtárainak bemutatásánál — a szerző ugyan nem utal rá — világosan kitűnik, hogy az egyházi index határozta meg elsősorban az állomány összetételét, amely köztudottan nem ajánlja a haladó polgári írók műveinek nagyobb részét sem. Ugyanakkor természetesen kizárták innen is a munkásmozgalommal foglalkozó műveket, még akkor is, ha azok nem marxista szemléletűek voltak. A fasiszta könyvek beszerzésénél viszont engedelményeket tettek.

A befejező harmadik részben a legnagyobb helyet a szakszervezeti könyvtárak tevékenységének elemzése kapta. Helyesen, hiszen a KMP illegálitás-

ban dolgozott és legális, önálló könyvtárat nem tarthatott fenn. (Bár tudunk néhány illegálisan kezelt, elsősorban a kommunisták által használt könyvgyűjteményről is.) De igen nehéz körülmények között, hol több, hol kevesebb eredménnyel, határozottan befolyásolta a KMP a különböző legális munkásszervezetek — elsősorban az SZDP és a szakszervezetek — kulturális és ezen belül könyvtári tevékenységét. Illegális kiadványait ezekben a szervezetekben dolgozó kommunistákon keresztül juttatta el a könyvtárakba. Az illegálisan dolgozó kommunisták és a munkások ezreit juttatta hozzá Marx, Engels, Lenin, Kun Béla, Rudas László stb. műveihez.

Az SZDP általános politikájára jellemző megalkuvás megmutatkozott pártkönyvtáraik anyagában is. Az igazsághoz tartozik, hogy a Horthy-korszak haladó, sőt néhány kommunista szépírójának alkotásait is megvásárolták és olvastatták; szembefordultak a ponyva és besteller „irodalommal”, a fasiszta könyvekkel, de ugyanakkor kizárták könyvtáraikból — a szerző szavaival élve — a „forradalmi-kommunista”, pontosabban a lenini vonalat követő kommunisták műveit.

Egyetértünk a szerzővel abban, hogy a szakszervezeti könyvtárakat tartja a tárgyalt könyvtár típusok közül a leghaladóbbnak és számszerint is a legerősebbnek. Nemcsak tartalmukban voltak értékesebbek, hanem szakmai szempontból is igyekeztek ezek a könyvtárak lépést tartani — természetesen lehetőségeik szerint — a korszerűség követelményeivel. (Tanfolyamokon képezték könyvtárosaikat, igyekeztek jó nyilvántartást vezetni stb.) Az elhanyagolt üzemi műszaki könyvtárakkal szemben — ahonnan a munkásság ki volt zárva — ezekben a könyvtárakban juthatott a munkás néhány fontos szakkönyvhöz. A szakkönyvellátás tekintetében nemcsak a szűkös anyagi keretek, de a korabeli magyar könyvkiadás helyzete — hiányos szakkönyvkiadás — is akadályozta tevékenységüket. Mivel a szakszervezet vezetése a legálisan működő SZDP kezében volt, és az egyre erősödő fasiszmus mind több akadályt gördített működésük elé (végül lehetetlenné is tette munkájukat), így ezekben a könyvtárakban is akadt néhány százalék selejtes, sőt antikommunista könyv is. Ugyanakkor a szakszervezeti könyvtárakban jelentősebb mértékben érvényesült az illegalitásban dolgozó kommunisták befolyása, következésképp sokkal több marxista szerző műve volt megtalálható, mint például az SZDP pártkönyvtáraiban.

Azt mondtuk: Szilágyi viszonylag jól oldotta meg nehéz feladatát. A munkásszervezet kulturális tevékenységének feltárása azonban még távolról sem megoldott, nemcsak a könyvben tárgyalt témakörökben, de általában sem. (Munkásszínházas, kórusmozgalom, irodalom stb.) Szilágyi könyve csak érinteni tudott olyan fontos kérdéseket, mint a szabadidő-mozgalom, a ponyva hatása — hogy csak néhány kiragadott példával éljünk. Az elnagyoltság, a kérdések leegyszerűsítése a könyv legnagyobb gyengéje. Tudományos igényű munkánál megengedhetetlen az, hogy csak deklarálunk egyes tétteleket. Igen sok az általános megállapítás, megfelelő bizonyítás nélkül. Nem lehet néhány oldalon még megközelítően sem megválaszolni olyan, a szerző által feltett kérdéseket, hogy mit olvasott a magyar nép a tárgyalt időszakban, egy bekezdésben elintézni például a népkönyvtárügyet, vagy tíz sorban elemezni a Győri Hellas Kötszövöttgyár 648 kötetes, 18 sorban a Diósgyőri Vas- és Acélgyár 5600 kötetes könyvtárát. Nem szükséges mindenáron mentgetni a munkásokat, hogy ponyvát vagy vallásos könyvet is olvastak, következésképp egyrészt kulturális érdeklődése rossz irányú, igénytelen volt. Lehetne még

jónéhány kifogást emelni a mű egyes részeivel kapcsolatban. De a hibák felsorolása mellett azt is meg kell mondanunk, hogy igen nehéz helyzetben volt a szerző: művelődéstörténetünknek egy meglehetősen felderítetlen területéhez nyúlt. S Szilágyi könyvének legnagyobb érdeme, hogy ezt megtette. A munkásmozgalom kulturális hagyományai rendkívül sokrétűek és gazdagok, valóságos kincsháza egész népünk művelődéstörténetének. Ezért nem elégedhettünk meg azzal, hogy egy igen fontos területen a kérdések tömegét csak érinti a szerző, s lényeges kérdések többé-kevésbé megválaszolatlanok maradnak. Sok munka vár még azokra, akiknek szívügye a munkásmozgalom kulturális értékeinek feltárása. Nyugtalanító az, hogy jórészt fiatal, első dolgozataikkal jelentkező kutatók vállára nehezedik a feltárás munkája. Idősebb, tapasztaltabb kutatóinknak is az eddiginél sokkal nagyobb részt kell vállalniuk. Feltétlenül szükség van egész művelődéstörténetünk átértékelésére, illetve a további kutatómunkákra. Bizonyára nem vitakérdés, mennyire fontos társadalmunk vezető osztályának kulturális hagyományait ápolni és feldolgozni. A szocializmus építéséhez az adott területen — meggyőződésem — ez adna a legtöbb segítséget. Ugyanakkor tudományos kutatásunk adott területén ez a korszerűséget is jelenti és a bizonyítást annak az igazságnak, hogy a felszabadulás előtt nem volt egységes magyar kultúra. Jelenleg még az a helyzet, hogy eléggé szervezetlenül folyik ez a munka. Társadalomtudományi intézeteinkben sem kapja meg mindig a kellő megbecsülést. Bizonyítja ezt az elmúlt 8—10 év tudományos termése is.

Befejezésül még egyszer hangsúlyozzuk: Szilágyi János becsületes munkát végzett. De a nagy anyaggal nem tudott, nem is tudhatott megküzdeni. Nagy forrásanyagot dolgozott fel, de azt nem sikerült mindenben hasznosítania. A feltárt anyagban nagyobb volt a lehetőség, mint amit a megvalósítás tükröz. A megírás során támadt nehézségeit ő maga is többször hangsúlyozza könyvében. Legyen tehát komoly tanulság a könyv befejező gondolata: „Ha részletesebben megismerjük és megismertetjük mai könyv- és könyvtárkultúránk közvetlen előzményeinek és alapjainak történetét, egyik leghaladóbb és legforradalmibb kulturális örökségünket vesszük gondjainkba. A tanulságok levonásával pedig mai harcainkat, mai kulturális életünket segítjük.” (97. o.)

Kiss István

MÓRICZ ZSIGMOND HAGYATÉKÁ BÓL

Sujtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Réz Pál. Új Magyar Múzeum sorozat. — A Magyar Tudományos Akadémiai Tudománytörténeti Intézet gondozásában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. 486 o.

Osvát Ernőről jegyezték fel, hogy egyszer Kosztolányival beszélgetve, szóba került Balzac is. „Kosztolányi csodálkozott, hogy Osvát mindent elolvasott Balzactól. A jót is, a rosszabbat is. Hogy miért? mert a lángésznel az egész számít. Mindent el kell olvasni, amit írt.” (Gellért Oszkár: Kortársaim, Művelt Nép. 1954. 45). Így vagyunk mi is Móriczcal, és ezért örülünk, hogy gépiratos, kiadatlan hagyatékának egy részéhez most ebben a kötetben hozzájuthattunk.

Móricz páratlan termékenységű művész volt: néha már-már az az olvasónak a benyomása, hogy valósággal íráskényszer alatt állott és szinte mindent *je kellett* írnia, amit hallott, látott; vagy ami vele történt. Ez a kötet azonban,